

ИСТОРИЈА НАСЕЉА ОПШТИНЕ ЖАБАЉ

Зборник радова са научног скупа *Историја насеља општине Жабаљ* одржаног у Жабљу, 25. новембра 2021. године, књ. 1, ур. Милан Мицић, Матица српска – Народна библиотека „Вељко Петровић”, Нови Сад – Жабаљ 2022

Зборник радова са научног скупа *Историја насеља општине Жабаљ* састоји се из десет научних радова чији је циљ да се осветли историја и култура села општине Жабаљ. Скуп је одржан у Жабљу 25. новембра 2021. године и плод су потписаног уговора о сарадњи између Матице српске и општине Жабаљ.

На значај оваквих истраживања врло лепо указује и један од аутора у Предговору, др Милан Мицић. Он напомиње да се истраживањем микро-простора из различитих области, ствара општа слика о развоју и менама историје и да се у њој истиче улога шајкашких села у мозаику историје српског народа. Општина Жабаљ обухвата следећа места: Жабаљ, Чуруг, Госпођинце и Ђурђево. Они су део историјске и географске Шајкашке, простора значајног за проучавање историје српског народа у Јужној Угарској.

Шајкашка је у српској прошлости била војнички логор у Бачкој у којем се српски народ склањао да у оквирима подношљивијег граничарског система сачува своју идентитетску структуру. Сматрали су да се своје име, вера, језик, култура и сећање лакше чувају под оружјем у католичкој Хабзбуршкој монархији него без њега. Српска шајкашка села постајала су *српска Сјарџа* у Бачкој као војнички историјски пандан српској културној престоници у Новом Саду, односно *Српској Ајини*, сликовито закључује Мицић.

Позиција и статус Шајкашке у српском народу као бастиона српске идеје у Бачкој учврстила се у периоду од револуције 1848. до Великог рата 1918. када су српска шајкашка села дала знатан број добровољаца српске војске на добруцанском и солунском фронту. Такође, у тешком времену окупације и поделе Југославије 1941–1944. године свој углед и статус платила је у време организованог погрома од стране мађарске окупационе државе, у такозваној Рацији.

У раду проф. др Владана Гавриловића под називом *Сјановништво и свешћенство Шајкашке деведесетих година XVIII века* реч је о етничком саставу, бројности становништва, просеку становања по једном дому, црквама и свештенству унутар Шајкашког батаљона, а утврђеном на основу пописа Бачке епархије из 1797. године. Како је расла и развијала се целокупна Војна граница, пре свега, економски тако се развијала и Шајкашка као њен саставни део. Она је уједно представљала део Бачке епархије, кроз места заступљена у Жабаљском протопрезвитерату. Бачка епархија је постојала и пре Сеобе Срба у Монархију 1690. године. Жабаљски протопресвитерат је био најмањи, а од тада су установљена

четири протопресвитерата Бачке епархије. У то време, у оквиру Жабалског протопресвитерата било је дванаест места: Јосифово (Жабал), Чуруг, Госпођинци, Каћ, Горњи Ковиљ, Доњи Ковиљ, Гардиновци, Вилово, Лок, Тител, Мошорин, Сент Иван (Шајкаш). Аутор детаљно наводи статистичке податке у вези са Бачком епрахијом, колики је бројала број домова и православних становника. Такође, прецизни подаци дати су и за Жабалски протопресвитерат, односно за свако место унутар њега. Предочен је број домова, број православних, колико је људи крајем 18. века боравило у месту, а колико их је било у војсци. Забележено је и у каквом су стању биле православне цркве тада. Наведена су и имена свих свештеника, њих двадесет који су служили у 11 парохија Жабалског пресвитерата тада, уз занимљиве напомене о њиховим породицама, њиховој нарави, опхођењу према парохијанима. Овај попис Бачке епархије вредан је показатељ етничке припадности Шајкашке, која је готово у 95% била српска. Број свештеника у шајкашким срединама био је уједначен и регулисан новим мерама из 1777. године, а њихово образовање, знање и других језика, пре свега, немачког, поред славеносрпског, проистицало је из убрзаног подизања општег нивоа образовања Срба у Монархији, а посебно његовог свештеничког дела.

У раду под називом *Храм вазнесења Ћосѿодђеѿ у Чуруѿу крајем 19. и ѿочейком 20. века* проф. др Горана Васина сазнајемо о вишеслојној и вишезначној симболици храма, који је, баш као и Чуруг, од симбола окупљања Срба у Шајкашкој постао симбол страдања током Великог рата и злогласне рације 1942. С обзиром на историјске прилике и отежано функционисање Карловачке митрополије у Хабзбуршкој монархији, храмови су представљали више од духовних места, они су представљали тачке повезивања духовног и световног живота Срба у Монархији. Храм у Чуругу био је на гласу по својој лепоти и димензијама. Аутор наводи да је представљао симбол Шајкашке, док је Чуруг био једно од најјачих упоришта српства у јужној Угарској. Сазнајемо о друштвеним приликама у којима је, након постављења патријарха Георгија Бранковића 1890. године, донет такозвани *Јединствени стѿаѿуѿѿ*, којим је планирано да се лоше стање у српској цркви доведе у ред. Наведени су изузетни напори патријарха да се Статут изгласа. На примеру Црквено-народног сабора одразила се сва динамика и незавидан положај сваке црквене општине у Митрополији. На самом крају рада наведени су и резултати пописа за Чуруг и Жабал у том периоду, захваљујући извештају владике бачког Митрофана Шивића, који је један од јединствених извора за историју бачке епархије током Великог рата.

О томе какав је био политички живот становника Жабља и околине у време Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, сведочи нам проф. др Слободан Бјелица. Период који разматра датира од 1918. године па све до увођења личног режима краља Александра 1929. године. На прелазу из-

међу две историјске епохе, Жабалъ и цела Шајкашка пролазе кроз дубоке и суштинске промене, што се највише читовало кроз деловање великог броја политичких странака. Након присаједињења 1918. године, политичке странке слободно делују на простору Краљевине СХС. Најзначајнија политичка партија у првим деценијама постојања прве југословенске државе била је Народна радикална странка Николе Пашића. Нешто мање утицаја међу шајкашким и војвођанским Србима имала је Демократска странка Љубе Давидовића и Светозара Прибићевића, југословенски оријентисана. Рад посебно занимљивим чине изнете чињенице о резултатима тадашњих избора у Жабалском срезу у периоду од 1919. до 1929. године, политичким деловањима тада актуелних странака, као и подаци о предизборним политичким махинацијама радикалских власти. Драгоцено сведочанство у виду дописа објављеног у листу *Народ*, поводом случаја тамошње електричне централе, сведочи о томе да су предизборна обећања била једно, а реална општинска политика нешто сасвим друго.

Др Милан Мицић представио је аграрну реформу у Ђурђеву (1919–1941) у истоименом раду. На основу архивске грађе представљена је социјална и национална структура корисника аграрне реформе у шајкашком селу Ђурђеву. У раду сазнајемо о вишеструком отпору аграрној реформи и о непрекидним променама законског оквира у оквиру којих ју је требало спроводити. Све је ово стварало егзистенцијалну несигурност код корисника аграрне реформе и отварало могућност спекулисања земљом. Рад прати појединца – корисника аграрне реформе – аграрца и сиромашну сеоску породицу. Аграрна заједница која је основана у селу 1923. године требало је да прати аграрну реформу у насељу, али је престала са радом 1931. године, будући да није задовољавала интересе својих чланова. На самом крају рада у виду прилога дат је *Списак добровољаца српске војске из Ђурђева надељених земљицима у Ђурђеву*, као и *Списак чланова Аграрне заједнице у Ђурђеву 26. јула 1924. године*.

Још од укидања Шајкашког батаљона 1873. године актуелно је било питање како поделити земљу у Шајкашкој. Након стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1918. године, кључно је било питање друштвеног живота било је како спровести аграрну реформу, односно како свести затечене велепоседе на максимум земље. У раду Жарка Панића читамо о случају породице Татарски, када је, један од добровољаца, Богдан Татарски, био тужен од стране локалног велепоседника Видора Пинтера чију су земљу добили у закуп. У раду се, кроз један конкретан пример, осветљавају нефункционалности државне администрације, а виде се и неке од најзначајнијих карактеристика спровођења процеса аграрне реформе, као и читаве ситуације у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца.

О уласку мађарских окупационих снага у Чуруг 1941. године пише Љиљана Дожић, архивски саветник. Овај рад потресно је сведочанство о догађају који се десио 14. априла 1941. године, када су у Чуруг ушле ма-

ђарске окупационе трупе. Тада су мађарски фашисти исценирали побуну за коју су оптужили српско становништво. Приликом тадашњих претресања, проваљивања и пљачкања српских кућа, тринаесторо Чуружана је изгубило животе и више становника је рањено и злостављано. Овај рад заснива се на архивској грађи Комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Војводини, која је основана након ослобођења и чији је циљ био да прикупи доказни материјал за почињене злочине на територији Војводине, као и да утврди њихове починиоце. Рад је значајно сведочанство о једном догађају, поткрепљен подацима из званичних докумената, као и фотографијама.

Археолошка налазишта са слојевима, контекстом и предметима дају сасвим нову димензију у разумевању историје. Из рада Станка Трифуновића, археолога – музејског саветника, сазнајемо да велики комплекс археолошких налазишта постоји и у Чуругу. Након четврт века истраживања на налазишту *Стари виногради – Дејелинара 1 – Дејелинара 2* дошло се до капиталних резултата, а Војводина је добила први комплексан археолошки парк. У раду насловљеном *Археолошка експедиција Музеја Војводине у Чуругу: како археологија ишце историју* прегледно је приказан положај и кратак историјат археолошких истраживања у Чуругу. Такође, у кратким цртама дат је и преглед археолошког профила *Старих виноградa, Дејелинаре 1 и Дејелинаре 2*. Захваљујући овим налазиштима, пружила се прилика за потпуно ново сагледавање два важна историјска процеса. Старији је везан за успостављање римског Лимеса на Дунаву и судбину народа, пре свега, Панонаца који су се у том процесу нашли. Млађи је везан за етногенезу Словена на овом простору. Резултати ових истраживања детаљно су изложени у раду, а драгоценост сведочанства представљају и фотографије појединих ископина и локалитета.

Веома је занимљив и текст под називом *Да ли је шајкача капа из Шајкашке?*, ауторке Катарине Радисављевић. Анализом доступне литературе и извора сазнајемо о шајкачи као делу униформе српске народне војске. У наставку овог истраживања читамо о две линије тумачења овог феномена: о етимолошком развоју појма, о томе како је капа изгледала и како се трансформисала у национални симбол. У савременим медијским објашњењима феномена шајкаче постоје два тумачења: један везује назив и изглед капе са Шајкашким батаљоном у називу капе, док други тврди да назив капе потиче од врсте традиционалног платна – шајака. Значај назива шајкача и његова анализа дају нам податке о схватању нације и њеног распрострања од стране елита насупрот једноставном схватању традиционалне одеће обичног човека који у њој види локални идентитетски елемент. Ова анализа представља значајан део рада.

О сличности и разликама одеће код Срба и Русина у Ђурђеву од друге половине 19. до шездесетих година 20. века, читамо у истоименом раду Љубице Отић. Начин одевања сведочи о друштвеном статусу, о

естетским и моралним схватањима. Од друге половине 19. века, након открића фотографије, важан је извор у изучавању материјалног културног наслеђа. На начин одевања у Војводини утицао је развој индустрије и заната, као и међусобни утицај различитих етничких заједница које су настаниле овај простор. Мађарска и немачка култура највише су утицале на обликовање војвођанских сеоских ношњи. Љубица Отић се бави указивањем на извесне разлике у одевању две основне популације у Турђеву – Срба и Русина, који су заједно у овом месту од краја 19. века, односно од времена када су се на простор Шајкашке доселили Русини. Значај овог рада је у томе што се у њему износе карактеристике српске и русинске одеће. У њему је, такође, приложен и велики број фотографија које су значајно сведочанство о култури одевања у Шајкашкој.

Завршни рад у Зборнику је рад др Здравка Рајчетића под називом *Злоћасна рација као садржај у делима ликовних уметника*. Аутор у својој студији показује како је утицај једног трагичног догађаја (Рација почињена на простору општине Жабаљ у јануару 1942. године) постао покретачка сила која дејствује на уметничке трансформације индивидуалног и колективног трауматичног искуства. Централни део овог рада чини представљање опуса вајарке Мире Јуришић, рођене у Чуругу, која је била и сведок ових догађања. У раду се помињу и друга ауторска имена у чијем је стваралаштву рација постојала као садржај. Опус Мире Јуришић, Владислава Рајчетића и Јована Солдатовића, производ је једног промишљања и представља врсту њихове аутореклесије формиране на основу преживљеног сопственог искуства и трауматичног искуства локалне заједнице, које су ови уметници потом сублимирали у своје коначно дело.

Зборник радова опремљен је и белешкама о издању, литературом, биографијом и библиографијом аутора, подацима о пореклу текстова, као и аутентичним илустрацијама у виду фотографија, цртежа, географских карата. Посебно истичем предговор (*Vog*) у коме др Милан Мицић образлаже истраживачка и методолошка усмерења аутора и поставља циљ објављивања публикације:

Да се научним потенцијалима Матице српске и финансијском и организационом подршком општине Жабаљ осветли историја и култура села општине Жабаљ, да научници из разних области својим радовима, истражујући поменути међупростор, стварају општу слику о развоју и менама историје о њему, дајући путем свог научног доприноса не само снагу значајном идентитету шајкашких насеља у мозаику историје српског народа на простору Шајкашке са другим народима и етничким заједницама.

Рукопис овог Зборника у потпуности оправдава циљ свог објављивања и представља значајан допринос историји насеља општине Жабаљ.

Мaja СТОКИН